

Atatürk'ün karşı karşıya

olduğu problem bir siyasal devrim savaşıydı

ATATÜRK'ÜN YÖNTEMİ VE YÖNETİMİ

Prof. Niyazi BERKES

MUSTAFA KEMAL, YALNIZ İSTANBUL VE BATI MUHALEFETİ İLE KARŞILAŞMIYOR, KENDİ ÇEVRESİNDE, KENDİ İÇİNDE OLAN VE ÖTEKİLERDEN TEMELLİ FARKI OLMAYAN BİR MUHALEFET İLE DE KARŞILAŞIYORDU. O'NUN AFFEDİLMİYEN DİĞER BİR YANI BU MUHALEFETLERİ UZUN CA SÜRE ONLARA SEZDİRMEYEN İDARE ETMEDE GÖSTERDİĞİ ŞAŞILACAK KURNAZLIĞIDIR.

Wilson doktrininden söz ederken onun Osmanlı devletini kurmada işe yarayan ikinci bir yanını belirtceğimi söylemiştim. Onun, Lenin'in tezlerine karşı olarak yayınladığı ilkeler, karşısındaki ilkelerle çok benzer. Çok kişi bu benzerliğin yanında, bir kil farkı sandıkları (ve özellikle Osmanlı devleti açısından çok önemli olan) büyük iki fark bulunduğunu görmemiştir.

Birincisi şu: Wilson ilkeleri gereğince bir saltanat -hilâfet devleti olarak bir Türkiye'nin varlığı tanınıyordu. Bu varsayım yüzünden, bu ilkelerden bir emandata yönetimi umudunu çıkarırların bilmediği şey, «Millîler Cemiyeti» denen ve «mandat» kararlarını vermekle yükümlü olan örgütün temelindeki «covenant»e göre, «mandat» statüsünde, iki taraf istese bile, böyle bir anlamdaki Türkiye'ye uygulanamazdı. (Yaklaşan Amerikan seçimlerinde Wilson'un muhalefî olan Cumhuriyetçilere karşı onu güçlendirmek amacı ile kurulan King - Crane komisyonunun bütün uğraşlarına karşın bunu Versailles'deki ağalara inandırmak olanağı bulunmamıştı), Türkiye'deki Mandat'

çılar partisinin yenilgisinde bunun büyük payı olmuştur.

İkinci fark da şudur: Lenin ilkelerinde ulus olma özgürlüğünü seçecek olan halkların emperyalist savaşçılara karşı gelme, onların diktatorlarından bağımsız olarak kendi istedikleri rejimi seçme hakkının tanınmasına karşılık, Wilson doktrininde bunun tam tersine olanak tanınmış geleneksel rejimlere karşı ayaklanma hakkını kabul etmemesidir. «Mandat» statüsünü kabul edecek olan halkın siyasal rejimi, o halk değil, «mandat» rejimine verilen Batı devleti seçecektir. Bundan ötürü, Mustafa Kemal toplum-sal devrimcilik açısından Leninist değildir, fakat ulusal bağımsızlık ilkesi açısından Leninisttir.

Aradaki farkı, bugün «neden bir sosyalizm devrimi yapmadı?» gibi kafadan idf eden solcular bile anlamış değillerdir. Buna karşılık bunu o zaman anlayın ve sif bu anlayışları yüzünden ona düşman kesilen çok kişi vardı. Mustafa Kemal'in karşılaştığı problem bir sivil devrim savaşı değil, bir siyasal devrim («anti - monarşizm») savaşı idi. Bunu o zamanın emperyalist devlet adamları anlamadığı gibi, sultan -halife ile cev

resindekiler, onların basını ve onların ideologları da biliyorlardı. Bunu bir anlamayan o zamanın kimi solcuları ile bugünün kimi solcuları oluşu en çok şaştırdığım bir olaydır. Yorumunu ancak bilgisizlik ve kimi Türk aydınlarına özgü uydulaşma içgüdüsü ile yapabiliyorum.

Demek oluyor ki Mustafa Kemal yalnız İstanbul ve Batı muhalefeti ile karşılaşmıyor, kendi çevresinde, kendi içinde olan ve ötekilerden temelli farkı olmayan bir muhalefet ile de karşılaşmıyordu. Onun, affedilemeyen diğer bir yanı bu muhalefetleri uzunca süre onlara sezdirmeden idare etmede gösterdiği şaşılacak kurnazlıktır. Çevresindeki kişiler içinde bunu gerçekten kavramış kişilerin azlığı, ulusal bağımsızlık davasının öyküsünü veren Söylev'inin anlaşılması açısından büyük bir talihsizlik olmuştur. Bu konuya ileride döneceğim. Burada belirtmek istediğim gerçek, Mustafa Kemal'i o zamanın çok kişisinden ayıran yanın kuşkusuz Leninist tezi benimsemesi olmuştur. (Şu noktayı da belirtmek isterim ki Mustafa Kemal bu sonuca uzun ve sabırlı düşüncelerden, tartışmalardan, beki en önemli yabancı gözlemlerle olan

konuşmalarından sonra varmıştır. Kişisel «istihbarat»taki ustalığı, onu zamanının birçok uyur -gezerlerinden ayıran bir yanidir.)

Padişah - halife rejimine bağlılık, Osmanlı aydınlarının yüreklerinin en derin köşelerinde hâlâ yaşamaktaydı. Onsz «her şey bitti» diye inananlar hayli kabarıktı. Demek ki, Osmanlılığı sadece bir Pan - İslâm emperyalizminin sınırları içinde olsun yaşatmak umudu ile yetinmek anlamında İttihatçılık serüvençilliyi yine de yaşamaktaydı. Enver Paşa, bir ara, komünizmde bile böyle bir olanağı gerçekleştirme umudunu beslemişti. Ziya Gökalp gibi zamanın en «ilericisi» sayılan kişi bile, hem de halkçılık kavramının peygamberliğini yaptığı aşamasında padişahsız, halifesiz bir halkçılık devleti düşünemiyordu. İttihatçılardan nefret eden Vahidettin bile İslâm halifesi olarak büyük bir islâm dünyasının ruhani başkanlığını yapma hülyasını beslemesi açısından, İttihatçı kafasından ayrılmamış olduğu nun farkında değildi.

Mustafa Kemal'in «anti - monarşistlik» suçuna o «monarşi» ile vahidettin ve bütün alle üyelerinin de büyük yardımı

olmuştur. Onlar, ulusal bağımsızlık denen şeyi kavrayabilmiş olsalardı, onu kendi saray ve taht çıkarlarının üstünde bir şey olduğunu anlamış olsalardı, Mustafa Kemal zor olurdu bir Atatürk. «Anti - monarşist» olmak o kadar güçümsenecek bir şey mi ki siyasal bilim hocası onu «Atatürk Yöntemi» dediği yöntemin kusurları ile tesine geçirmiş, anlamak gerekten çok güç!

MUHALEFETİ SEVMEK SORUNU

Buraya kadar Atatürk Yöntemine karşı çevrilen beki önmersiz sayılabilecek olanları gördük. Ancak, Tuncay'ın o yönetime çevirdiği daha ağır suçlamaları var ve bunları da bugünkü ölçüsüz Atatürkçülüğün kaynaklarından sayıyor: Demokrasiden yana olmaması, muhalefetten hiç hoşlanmaması, siyaseti bir araç olarak görmüş olması. Özellikle bu sonuncu kusuru, bir siyasal bilim profesöründen iletmek bana çok bilmeceli bir gözlem gibi geldi.

Bu konularda da yazar tarihçi olaylara o kadar aykırı şeyler söylüyor ki onları eleştirmek zorunluluğu ile karşılaşan bir eleştirciyi neredeyse çıkarıcı bir Atatürk propagandası

yapabilir. Atatürk'ün demokrasiden (Tuncay'ın anladığı anlamdaki demokrasiden) yana olduğunu ben de sanmıyorum. Bu kusurunu Millî Şef rejimine, onun deienere etmeyi başardığı DP demokratlarının göstermelik demokrasisine kıyasla daha tutarlı bulmuşumdur. Bu, diktatörlük müydü? Tuncay, gerçi onu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan cumhuriyetlerin diktatörlüklerine benzetmek gibi bir garabette bulunmuş olmakla beraber o bile doğrudan doğruya ve acıkca diktatörlüktür divmiyor. Bir şeyden korktuğundan değil. Tuncay'ın yazısının en çok övüleceği yanı orkusuzca yazılması bir yazı olmasidir (belki de bu cesareti onu kimi konularda bir derece ataklığa sürüklemiştir.) Türkiye'de bunca yıl yapılan işlere bakınca, bir de demokrasinin kurma sorumluluğunun onun boynuna borç bir ödev saymayı haksızlık buluyorum. Yine de, onun Millî Şef, Bayar. Men deres ve şerhlerinin anıdığı demokrasiden yana olabileceğini sanmıyorum.

Bir iki demokrasî deneyine onun da kalkıştığını biliyoruz. Bir defasında Meclis bir kövülünü kadını bile saktırmıştı. Bu herkese, kövülünü kadını sağduyu

su kadar sağduyusu olmayan kimi üyelere güldürü konusu olmuştur. Atatürk'ün birçok işleri sembolik bir anlam taşır. Bu da öyle bir şeydi. Yanılmıyorsam, Türk kadınına yasama kurumuna olduğu kadar yargı kurumuna sokabilmek de odur. Bunlara gülebilecek kimseyi de gördüğümü anımsamıyorum. Atatürk'ün ciddi bir muhalefet partisi kurulması isteğine karşı sonraları bizlere kendini demokrasi öncüsü, demokrasiyi ilk getiren kişi olarak tanıtan sonranın Millî Şef'inin çıkarmadığı muzurluk kalmamıştır. Onun politika oyunbazlıklarını bilen daha ciddi kişiler de Atatürk'ün teşviklerine karşın başlarına açılmaktan kaçınmışlardır. Büyük dünya olaylarına gebe olan yıllar içinde büyük bir yeni devrim savaşına girecek gücü de kalmamıştı. Her şeyi o vapacak, her yaptığı şey mükemmeliğin son kertesinde olacak, bizler de yan gelip onun tadını çıkaracaktık, değil mi? Ölümden çok sonraki yıllarda önce Nazi Almanyasına, onun yıkılacağına sezer sezmez rotayı çevirip Ameriken kapitalizmine bütün kapıları açan Millî Şef'in demokrasiden diva ettiğiyi çarbanın tadedi bugün de damagımızda. O, gerçekten demokrasî yanlısı ol-

saydı onu Atatürk'ün zamanında, onun büyük etkinliğinin koruyuşu altında ve de ülke ekonomisini rezi etmeden gerçekleştirebilirdi.

Mustafa Kemal muhalefet diye İttihat - ve - Terakki çarbanı muhalefeti, Vahidettin - Damat Farit çarbanı muhalefeti görmüş bir adamdı. Bu iki dönemin muhalefet diye vaptıkları siyasal rezalette vardı. Bu düzeyler herkeşce bildiği için o konuya pekelsiz söz hakkı olmayım. Ne var ki, onun sonuna yalnız bağımsızlık savaşı yolluğu içinde değil, Cumhuriyetin kurulması yıllarındaki muhalefetin mülki düzeyinde de al bileceği demokrasî rejiminin muhalefeti ile bir kırışık masını yapması Tuncay'a sağlık verim. Siyasette muhalefetlerin hic bir iktidar tarafından sevilmediği, çok kez de bunda aşırınlara çarğıldığı her siyaseti bilim uzmanı bilebileceği bir şeydir. Muhalefet tahammülsüzlüğü yüzünden, Winston Churchill gibi ünü doruğuna erişmiş bir devlet adamı seçimleri kaybetmiştir. Amerikan seçiminin görülmek bir çoğunlukla başkanı seçildiği Nixon, muhalefete tahammülsüzlüğü yüzünden tarife Watergate skandalı ile gecmeye kendini mahkûm etmiştir. Siyasal çatışmalarda muhalefet sevgisinden vazgeçtik her hangi bir sevgiye bile verilmemesi dünyanın her yerinde görülen acı gerçeklerden biridir. Böyle sevgilere belki evliyalarda tarihinde raslanır, ama ben bundan bile emin değilim.

Bu muhalefet sorununda, yalnız şimdî değil, Mustafa Kemal'in zamanında da kendî kendimize sorduğumuz bir soru vardı: Yapılan muhalefetler sahiden demokratik munafelet türüne kaçacak muhalefetler miydi? Hangisi demokratik bir rejime yakışır muhalefetti? Din, saltanat, uyduculuk, çıkarıcılık ya da kişikançılık, kin gültme, kişi karalama, bir iki aldatma türüdü tuttu-tup bir sıcağıta iktidar koltuğuna oturma girişimlerine demokratik muhalefet mi diyebileceğiz?

Atatürk'e muhalif diye tanımlardan bir ikisini onun zamanında, biricisini de onun ölümünden sonra, raslantılarla tanımış oludum. Kimilerinde kişiliklerinin başka meziyetleriyle takdir edilecek kişileri olduğunu gördüm. Fakat onların bile Türk toplumunun ekonomik, politik, kültürel kalkınma sorunlarında daha üstün görüşleri olması bir yana, bu konularda nice sığ görüşlü kişiler olduklarını gördükçe içimden: «Bunların nicin Mustafa Kemal'in karşısında duramadıklarını şimdî anlıyorum» demekten kendimi alamadığım hiçce anımsıyorum. Başka diktatörler altında bunların yokedilmeleri olanağı çoktu. Kastedtiğim kişilerin hepsi, bir çoğu da görevlerinde kalmış olmak gibi bir talihsizlikle, onun ölümünden sonrasına kadar yaşamışlardır.

Yalnız Atatürk'ün ünlü muhaliflerinden biri üzerine, bize ibret olacak, biri üzerine bir iki çift söz etmekten kendimi alamıyorum. Bu, Britian Museum'a «pornografik» anılarını saktıran ünlü Rıza Nur'dur. Okuyanlardan öğrendiğime göre, Tuncay'ın değindiği «öcü sülüklerin» doruğuna bu Rıza Nur muhalefesinde erişmiştir. Kültür geleceğimizde bir adamı anasını, karısını, kızını lekeleyerek onun değerden düşürme, özel yaşamına burnunu sokma, ondan ebartlı cinsel hikâyeler çıkararak zevk alma gibi hangi kaynaktan geldiğini bilmediğim patolojik bir eğilim vardır. Çok kez gülüp geçiyor sak da bilimsel incelemeye değer bir konudur bu. Bir profesör arkadaşımın anlattığı doğru ise (çünkü inanamıyorum) Amerika'da çok büyük bir üniversitede profesörlük eden bir Türk, birden fazla kişinin bulunduğu bir yerde (gönlü bir yemekte) Atatürk'ün ailesiyle ilgili çirkin bir isnatla bulunmuş. Doğruysa, bu iş artık böyle edepsizlikler sınırına kadar getirilmiş demektir.

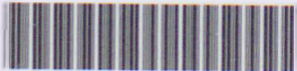
Muhalefet? Ben Mustafa Kemal'in, isterseniz Atatürk'ün deyin, bir melek, bir evliya olduğunu iddia edecek değilim. Siyasal amaçla yalan söyletiği zamanlar olduğunu da sanıyorum (Örneğin, Süleymaniye'deki evinde ansızın ziyaretine gittiği bir miralay bey için söylediklerine, söyleyiş biçiminin yapmacılığına bakarak inanamıyorum. Onun, bir yıllık uğruna daha buna benzer yalanlarının bulunduğunu da sanırım). Yalnız şunu öğrenmek isterim: Kim ona gerçek anlamında muhalefet etmiştir? Muhalefetlerin, kendi değerlerini kabul ettirmeleri için belli özellikleri, nitelikleri olmaları gerekir. Millî Şeflik döneminde kolaylıkla muhalefet yapılabileceği halde emvata (Arkası 11. sayfada)

Atatürk'ün

(Baştarafı 5. sayfada)
zaa muhalefeti» dışında ciddi bir muhalefet yapmaya kal-kanların başına neler geldiğini unutmuş değiliz. Tuncay'ın o zamanın sıkıyönetimli demokrasi yıllarında, Amerika'ya kendini beğendirecek türden bir demokrasi uğruna de-jenere ettiği «muhalefet özgür lüğüne» değinmeyişi, tersine, onu bile Atatürkçülükten gelme işlerden biri gibi görme eğilimini hayretle gördüm. Ata türk'e ne yüzle bakılacağı sorununa daha yakışıklı bir iki yanıt bulmak için 1940'lar dönemini daha yakından incelemesini dilerim. (Bu dönemle ilgili yazmakta olduğum bir yapıtı yakında bitirip yayınlayacağımı ummaktayım).

YARIN: KİTLELERLE İLİŞKİ KURAMAMAK

Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği
Taha Toros Arşivi

* 0 0 1 5 8 3 8 6 8 0 1 0 *